

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Adama Jurkowskiego nt: *Milicja Obywatelska w powiecie lęborskim w latach 1945-1975*

Temat i cel rozprawy

Autor, wywodzący się z szeregów Milicji Obywatelskiej, aktualnie funkcjonariusz Policji, podjął się przedstawienia działalności Milicji Obywatelskiej na terenie powiatu lęborskiego w latach 1945-1975, jej powstanie i funkcjonowanie, odtworzenie możliwie najpełniejszego jej obrazu na terenie wybranego powiatu.

Analizując założenia pracy trudno zgodzić się z poglądem autora dysertacji, iż: *Dzięki solidnym fundamentom, które MO wypracowała sobie przez wszystkie lata działalności, transformację ustrojową przeszła w sposób łagodny, a w kolejnych latach mogła wykonywać swoją pracę bez obciążeń i nacisków politycznych.*

W 1968 r. przed Uniwersytetem im. A. Mickiewicza w Poznaniu na własne oczy widziałem w działaniu nie tylko funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i ZOMO, ale także „rozgrzanych do czerwoności” milicjantów ściągniętych także z lokalnych posterunków, którzy bili pałkami bez opamiętania moje koleżanki i kolegów. Zatem, czy łagodny wizerunek milicjantów z posterunków powiatu lęborskiego ma do końca odbicie w ówczesnej rzeczywistości politycznej?

Autor jasno, przejrzysto sformułował tezę i hipotezę pracy! Główną hipotezą badawczą był wpływ czynników lokalnych na funkcjonowanie Milicji Obywatelskiej w powiecie lęborskim. W pracy autor próbował odpowiedzieć na pytania: jaki wpływ na działalność MO miało położenie powiatu oraz czy warunki lokalne panujące w powiecie umożliwiały jej funkcjonowanie zgodnie ze wszystkimi rozkazami dotyczącymi formacji.

Trafnie: Główną metodą badawczą użytą w pracy było badanie dokumentów. Z uwagi na brak publikacji dotyczących działalności formacji w powiecie lęborskim autor dotarł do materiałów źródłowych wytworzonych przez MO głównie na szczeblu powiatu oraz województwa. Po zgromadzeniu i selekcji dokumentacji autor zastosował metodę analizy i krytyki źródeł.

Konstrukcja pracy

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, podsumowania, trzech aneksów, bibliografii i wykresów, m.in. 63 tabel, 10 wykresów, 6 schematów oraz 16 fotografii broni, ekwipunku i środków transportu.

W rozdziale pierwszym autor dysertacji przedstawił charakterystykę i kształtowanie się granic powiatu lęborskiego do 1954 r., procesy ludnościowe (osiedlenia i wysiedlenia), formowanie struktur milicji na terenie powiatu, organizację wewnętrzną komendy i posterunków w powiecie.

Rozdział drugi to prezentacja poszczególnych służb oraz należących do nich zadań. Autor przeanalizował pracę poszczególnych ogniw, służby prewencyjnej, służbę do zwalczania przestępczości kryminalnej, dochodzeniowo-śledczą i służbę do zwalczania przestępczości gospodarczej. Przedstawił też działania milicji w walce z patologiami (alkoholizm, prostytutka, przestępczość nieletnich).

W kolejnym rozdziale opisano współpracę milicji w Lęborku z instytucjami wspomagającymi, Ochotniczą Rezerwą Milicji Obywatelskiej, także z aparatem bezpieczeństwa, Służbą Ochrony Kolei, wojskiem, Wojskiem Ochrony Pogranicza, Strażą Portową.

W czwartym rozdziale ukazano działania Milicji Obywatelskiej w kwestii wrogów władzy ludowej. Dużą uwagę przywiązał autor dysertacji do kwestii zwalczania Kościoła Katolickiego na terenie powiatu. Badaniami objęto także inne grupy wyznaniowe oraz mniejszość niemiecką i ukraińską na terenie powiatu.

W dalszej części pracy autor zajął się sprawami kadrowymi oraz warunkami socjalnymi życia milicjantów. W rozdziale tym poruszone zostały tzw. „czystki kadrowe” w szeregach MO, struktura wieku, pochodzenie społeczne, stan cywilny i

przynależność partyjna. Kolejna kwestia to poziom wykształcenia funkcjonariuszy, jak też problem umundurowania i uzbrojenia.

W aneksach umieszczono wykaz komendantów z biogramami.

Podstawa źródłowa pracy

Autor korzystał głównie z materiałów wytworzonych przez Milicję Obywatelską, znajdujących się w większości w zasobach archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Warszawie i archiwach terenowych Instytutu. Były to przede wszystkim sprawozdania okresowe, począwszy od miesięcznych, kwartalnych i rocznych, dalej raporty sytuacyjne i miesięczne, choć niepełne. Przydatne okazały się Statystyczne Opracowania Częstkowe-Okresowe znajdujące się w archiwum Komendy Wojewódzkiej Policji w Gdańsku, które – jak akcentuje autor dysertacji – umożliwiły częściowe uzupełnienie brakujących danych statystycznych dotyczących przestępstw na terenie powiatu, jak i województwa. Doktorant przebadął też zasób Archiwum Państwowego w Gdańsku i jego oddział w Gdyni. Tam też znajdowały się materiały dotyczące działalności POP PZPR przy KP MO w Lęborku. Akta te przedstawiały wpływ czynnika politycznego na życie funkcjonariuszy MO. Docenić należy też wysiłki autora, który sięgnął do akt w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie i Archiwum Państwowym w Szczecinie. Autor nie uzyskał pełnej pomocy w Komendzie Głównej Policji. Przeprowadził też wywiady z byłymi funkcjonariuszami.

Autor dysertacji nie pominął materiałów archiwum Stowarzyszenia Emerytów i Rencistów Policyjnych w Lęborku. W bibliografii dysertacji liczącej prawie 6 stron (s. 348-354) sporo miejsca zajmuje wykaz wykorzystanych aktów prawnych. Imponujący jest też wykaz wykorzystanych monografii i artykułów, sumiennie w dysertacji wykorzystanych, szczególnie prace T. Pączka, promotora i autorów-regionalistów.

Dysertacja Adama Jurkowskiego to przykład solidnej rozprawy źródłowej. Efektem przemyślanej struktury pracy i jej wewnętrznej tektoniki jest możliwość uzyskania wnikliwej analizy źródłowej trudnego obszaru badawczego. Doktorant swobodnie porusza się w gąszczu faktów, odtwarzając genezę, strukturę i różnorodną działalność MO w Lęborskiem.

W sposób przejrzysty pokazano skomplikowany proces powołania MO w mieście i powiecie, na tle decyzji politycznych lat 1945-1950. Jeszcze w 1954 r. nastąpiła korekta granic powiatu. W pierwszym rozdziale ukazano złożony proces wymiany ludności.

Doktorant szczegółowo przedstawił proces wysiedlenia Niemców i realizacji akcji „Wisła”. Z pracy dowiadujemy się szczegółów tej akcji (s. 20).

Autor pisze, iż przybyła do Łęborka łódzka grupa operacyjna od sowieckiego komendanta wojennego „otrzymała wszechstronną pomoc”. To przypadek raczej odosobniony! Nie mamy informacji jak dalej układały się relacje z komendanturą sowiecką.

Z wyjątkową sumiennością autor dysertacji odtwarza szczegółowo kolejne zmiany w strukturze Komendy Powiatowej MO w Łęborku, stan posterunków miejskich i gminnych.

Działalność MO w powiecie, to przede wszystkim przedstawienie pracy służby prewencji i szczegółowego zakresu obowiązków milicjantów.

A. Jurkowski akcentuje, że z meldunków kierowanych do Komendy Wojewódzkiej w Gdańsku wynikało, że na terenach stacji kolejowych podczas postojów pociągów zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej dochodziło do napadów rabunkowych, gdzie czerwonoarmiści dopuszczali się pobić osób cywilnych i pracowników kolei, z niejednokrotnym zranieniem. W związku z tym faktem Komendant Wojewódzki MO 3 lutego 1947 roku wydał zarządzenie nr 25, w którym polecił funkcjonariuszom jednostek MO pełniącym służbę patrolową na stacjach kolejowych wzmocnienie czujności podczas postojów pociągów przejeżdżających żołnierzy, aby nie dochodziło do konfliktów żołnierzy z ludnością cywilną. Każdą zaistniałą sytuację z maruderami wojsk radzieckich Jednostki MO powinny były meldować do KW MO w Gdańsku.

Autor przypomniał dramat na jeziorze Gardno 18 lipca 1948 r., w którym zginęło 21 harcerek, 4 instruktorów – zamieścił też stosowną fotografię. Dochodziło też do tragicznych wypadków drogowych, często powodowanych przez żołnierzy sowieckich, którzy często prowadzili pojazdy pod wpływem alkoholu.

Na terenach Ziemi Odzyskanych milicjanci często borykali się z atakami żołnierzy sowieckich. Żołnierze Armii Czerwonej dokonywali również przestępstw na ludności cywilnej. W okresie powojennym w powiecie pozostało około 20 tys. żołnierzy armii

radzieckiej, co było powodem podwyższenia liczby przestępstw. Do pierwszych ataków na funkcjonariuszy doszło już w maju 1945 roku m.in. na Jana Labudę - milicjanta z posterunku MO w Szymrowicach (obecnie Siemirowice), który został zaatakowany przez maruderów sowieckich i ranny w brzuch zmarł 11 maja 1945 roku w kartuskim szpitalu. Do kolejnej napaści doszło 14 lipca 1945 roku, gdzie żołnierze radzieccy zastrzelili pełniącego służbę w posterunku MO w Choczewie milicjanta Stanisława Mielewczyka. Podobnych przypadków autor podaje więcej, wiele z nich niezwykle drastycznych (s. 88-98).

Autor przeanalizował też działalność służby ds. zwalczania przestępczości zorganizowanej, zwłaszcza walki z tzw. bimbrownictwem, spekulacją, przestępstwami urzędniczymi, włamaniami. Problemem społecznym były patologie, zwłaszcza alkoholizm, powszechny w latach powojennych, ale także nierząd (prostyucja).

Autor dysertacji zebrał ciekawy materiał dotyczący sieci agentury, zwanej w MO siecią informatorów.

Dla kolejnych badaczy działań MO ważne będą ustalenia autora dysertacji dotyczące działalności organizacji i instytucji wspomagających MO. Zaskoczeniem mogą być informacje, iż niemal fikcyjna była działalność ORMÓ, gdzie znaczna część kandydatów wstępowała do jej szeregów licząc na dostęp do towarów deficytowych czy szybszy awans.

Autor pracy zajął się relacjami między Milicją Obywatelską a Urzędem Bezpieczeństwa publicznego, późniejszą Służbą Bezpieczeństwa, w świetle ustawy z 18 III 1949 r. i zarządzenia ministra spraw wewnętrznych i przewodniczącego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w sprawie oddzielenia tych dwóch służb i zyskania niezależności przez MO. Autor akcentuje, że współpraca pomiędzy MO a SB była praktycznie jednostronna.

Sumiennie doktorant przebadął represje MO wobec kościołów, które wspomagała UBP i SB. Przywołał szereg obszarów tej walki po 1948 r., m.in. nauczanie religii, zerwanie konkordatu ze Stolicą Apostolską, tworzenie sieci agentury do rozpracowania organizacji kościelnych i duchowieństwa, odbieranie majątków kościelnych, pokazowe procesy księży, usuwanie religii ze szkół, laicyzacja uroczystości. Przytacza wiele

takich przykładów z powiatu lęborskiego, także przykładów oporu społeczeństwa i Kościoła.

Walory poznawcze ma też podrozdział (4.3) dotyczący spraw o charakterze politycznym. Organy bezpieczeństwa (UBP) wciągały milicję do zwalczania opozycji, ale także niemieckich organizacji dywersyjnych. MO realizowała też zadania „statutowe”, obejmujące grupy rabunkowe.

W maju 1952 r. w wielką akcję przeciwko czterem agentom wysadzonym z niemieckiego okrętu wojennego władze komunistyczne zaangażowały 3000 żołnierzy i funkcjonariuszy. Była to grupa Ukraińców, z których trzech zginęło. Podobnych wydarzeń było więcej (s. 248). Milicja zwalczała też działalność propagandową, zarówno wśród społeczności polskiej, jak i pozostałych w powiecie Niemców, wrogo nastawionych do Polaków.

Pan A. Jurkowski zajął się też sprawami kadrowymi i socjalnymi milicjantów. Potwierdził znane fakty, iż władze komunistyczne dążyły do „całkowitego powiązania tej formacji z partią rządzącą”. Stan formacji w powiecie odbijał rzeczywistość MO – ludzi bez wykształcenia i odpowiednich kompetencji, w większości pochodzenia chłopskiego i robotniczego. Szkolono ich zawodowo i politycznie. Jeszcze w 1953 r. w Lęborku służyło 27 funkcjonariuszy, którzy nie posiadali podstawowego wykształcenia. Problemem było też nadużywanie alkoholu w szeregach milicji, co nieraz kończyło się tragicznie. W ślad za alkoholizmem szła niska dyscyplina w szeregach formacji.

W pracy szczegółowo przedstawiono problem przynależności milicjantów do PPR – PZPR. Ciekawym fragmentem rozprawy jest kwestia umundurowania i uzbrojenia formacji, zademonstrowane na dobrej jakości fotografiach. Uwaga dotyczy także fotografii środków transportu.

Autor przebadał też sprawy socjalne milicjantów: uposażenie, mieszkania.

Uwagi szczegółowe

Nie jest ich wiele, ale warte są przemyślenia przed oddaniem pracy do druku.

s. 10 1939 r. politycy emigracyjni – był to Rząd Polski na Uchodźstwie. O emigracji możemy mówić od lipca 1945 r.

s. 10, 22 Obóz Londyński – terminologia komunistyczna

- s. 10 Związek Radziecki – aktualnie przeważa termin: Związek Sowiecki
- s. 10 ... wolność odzyskała Łeba. Powinno być jak wyżej: Lębork został zajęty przez Armię Czerwoną w ramach Operacji Pomorskiej
- s. 15 Akcja osiedleńcza to nie tylko inicjatywa PPR
- s. 22 Powstanie Warszawskie – z dużych liter
- s. 24 Na ziemiach wyzwolonych – czy zajętych?
- s. 241 Sprawa NSZ
- s. 242 Dane dotyczące pomordowanych Żydów 1500-2000?
- s. 244 Nie rozumiem zdania, iż wiele partii politycznych miało w programie walkę z MO, SB i aktywistami partyjnymi? To chyba zwykłe przekłamanie w tekście.

Konkluzja

Przedstawiona rozprawa Pana Adama Jurkowskiego, w moim głębokim przekonaniu, z całą pewnością odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim. Autor zebrał i poddał interpretacji ogromny materiał badawczy wykazując się znakomitym opanowaniem metodyki badań i warsztatu naukowego. Swobodnie porusza się w materii źródłowej i precyzyjnie formułuje uogólnienia. Założenia pracy zrealizował więcej niż pozytywnie. Z niezwykłą swobodą porusza się w skomplikowanej materii funkcjonowania Milicji Obywatelskiej. Efekt kilkuletnich badań autora daje najlepsze świadectwo jego kwalifikacjom badawczym i pracowitości. Autor zweryfikował hipotezę pracy. W rozprawie widać wyraźnie twardą, ale życzliwą rękę Promotora pracy, co w rezultacie zaowocowało tak udaną rozprawą.

Z takim przeświadczeniem wnoszę o dopuszczenie Pana A. Jurkowskiego do dalszego etapu przewodu doktorskiego - publicznej obrony. Z uwagi na szczególną wartość monografii postuluję jej opublikowanie, z uwzględnieniem zasugerowanych uwag.

Koncha, 25 września 2022r.

